

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ: «ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ
НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД – ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКА ПІДГОТОВКА –
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»

Матеріали
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
25 травня 2016 року

КИЇВ 2016

УДК 371.2:371.8:378.4(063)
ББК Ч 448.оя431+Ч420я431
А437

Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад: зб. наук. праць матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 травня 2016 р., м. Київ, Національний авіаційний університет / наук. ред. Н. П. Муранова. – К : – НАУ, 2016. – 296 с.

До наукового збірника увійшли статті та тези доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад (25 травня 2016 року, м. Київ), що проводилася на базі кафедри базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету спільно з науковими установами та навчальними закладами освіти України. Адресований науковцям, аспірантам, викладачам ЗНЗ і ВНЗ та працівникам в галузі освіти.

Редакційна колегія:

Муранова Н. П., доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (голова);

Черіпко С. І., заступник директора Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Бруяка О. О., кандидат технічних наук, доцент, начальник навчально-методичного відділу Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Приходько О. Ю., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Бугайов О. Є., кандидат технічних наук, доцент, кафедра базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету.

Рекомендовано до друку Науково-методично-редакційною радою Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (протокол № 6 від 26.09.2016 р.).

За достовірність наведених даних та посилань несе відповідальність автор публікації.

УДК 378.02:372.832(045)

Єремєєв Олександр, м. Київ

ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН

Стаття присвячена проблемі викладання навчальної дисципліни «Історія України» в контексті становлення українського суспільства в якості самобутньої політичної спільноти та конфлікту з Російською Федерацією. Основна увага приділяється проблемам деколонізації історичної пам'яті та декомунізації. Доводиться, що зміни акцентів у викладанні історії України необхідно поєднувати із адаптацією навчального процесу в Україні до загальносвітових тенденцій суспільного розвитку та змін у людській свідомості.

Ключові слова: історична політика, деколонізація історичної пам'яті, декомунізація, навчальна програма, навчальний процес, інформаційні технології, міждисциплінарні зв'язки.

The paper deals with the problem of teaching the educational discipline «History of Ukraine» in the context of Ukrainian social development as an authentic political society and the current Russian-Ukrainian conflict. The basic attention is paid to the problems of decolonization of historical memory and de-communization. The article proves that the change of accents in the teaching of History of Ukraine must be combined with adaptation of the educational process in Ukraine to the world tendencies in social development and to the changes in human consciousness.

Keywords: historical policy, decolonization of historical memory, de-communization, syllabus, educational process, information technologies, interdisciplinary connections.

Одним із найважливіших завдань навчальної дисципліни «Історія України» є виховання майбутніх українських громадян на основі тих чи інших прикладів минулого, розуміння реалій сучасного розвитку українського суспільства через усвідомлення попереднього досвіду суспільного розвитку, успіхів та помилок тих чи інших історичних постатей в цьому контексті. Тому, складовою діяльності будь-якого уряду є *історична політика* – політична діяльність, спрямована на формування суспільно значущих образів, символів, свят, ідентичності, що спираються на минуле спільноти та його осмислення [1]. Складовою історичної політики є формування державного курсу щодо викладання історії своєї країни у навчальних закладах.

Сучасні глобальні суспільно-політичні процеси породжують фрагментацію старих національно-політичних та імперських спільнот та переосмислення свого минулого з боку нових спільнот, що виникають натомість [2]. Перед цими спільнотами стоїть завдання формування нового курсу власної історичної політики, що неодмінно виступає альтернативою історичній політиці попередніх державно-політичних утворень. Сучасне українське суспільство також є спільнотою, що перебуває в процесі свого бурхливого становлення як політична спільність, що перейшла до свого сучасного етапу розвитку внаслідок розпаду імперії, історична наука та історична політика якої розглядала історію українських земель як невід'ємну складову своєї історії. Саме така думка превалювала у суспільно-політичному дискурсі імперського суспільства, частиною якого було і українське. Такі історики, як В. Антонович, М. Грушевський, М. Брайчевський, які розглядали історію України як історію самобутнього суспільства, зазнавали у тій чи іншій формі переслідування з боку імперської влади, а їх концепції зазнавали відчутних перешкод для загальносуспільного поширення. Так, зокрема, у 1863 та 1876 рр. видавалися Валуєвський циркуляр та Емський указ, внаслідок чого В. Антонович був усунутий від редагування матеріалів Київської археографічної комісії, а М. Драгоманов був вимушений емігрувати. У радянські часи був підданий репресіям та подальшому забуттю М. Грушевський, загинули в сталінських концтаборах його брат та дочка. Така доля спіткала ще багатьох українських вчених – істориків, філософів, соціологів, мистецтвознавців тощо.

Постання незалежної України у 1991 р. актуалізувало питання докорінного переосмислення її історичного минулого та формування нової громадської думки щодо нього в контексті відмежування від колишньої імперії, що і нині претендує на повернення свого політичного впливу. Протягом 1991–2004 рр. було впроваджено викладання історії України як окремої навчальної дисципліни у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, у навчальних виданнях стала приділятися особлива увага таким темам, як Українська революція та Визвольні змагання 1917–1921 рр., Голодомор 1932–1933 рр., «Розстріляне відродження», розпочато перегляд радянського погляду на український національно-визвольний рух 1930-х–1950-х рр. [3, 4]. Було знято негласну заборону на посилення на праці М. Грушевського, видано праці українських істориків-емігрантів, наприклад, Т. Гунчака [5], Н. Полонської-Василенко [6], а також таких вчених, як М. Брайчевський [7] тощо. У 1991 р. було створено Інститут української археографії імені М. Грушевського НАН України, серед завдань якого було видання документів УПА. У 1997 р. було створено Урядову комісію з вивчення діяльності ОУН і УПА, при якій діяла робоча група істориків на чолі з С. Кульчицьким. На основі роботи цієї групи

було опубліковано монографію [8]. Зроблено перші кроки до переосмислення польсько-українських взаємин ХХ ст. Так, наприклад, у 2003 р. Президенти України Л. Кучма та Польщі О. Квасневський зробили спільну заяву «Про примирення в 60-у річницю трагічних подій на Волині», в основі якої було покладено принцип примирення на основі взаємного покаяння та прощення [9]. Водночас, у громадській думці більшості українців, засобах масової інформації, на рівні вищих ешелонів української влади Росія розглядалася як пріоритетний партнер, близьке за мовою, культурою та історичним минулим суспільство, а незалежність України, європейські цінності не вважалися тим, заради чого необхідно приносити жертви.

На початку 2000-х рр., коли відбулися процеси консолідації влади в Російській Федерації, активної реанімації прагнень до відновлення колишньої імперії з боку її політичного керівництва, співіснування Росії та України як партнерів (навіть нерівноправних) стало практично неможливим. Підтвердженням цього стало прагнення російського керівництва втрутитись у політичний вибір українців у 2004 р., що стало однією з вагомих причин Помаранчевої революції. Ця суспільно-політична подія довела факт формування українців як великої масової політичної спільноти. Було актуалізовано на загальносуспільному та науковому рівнях історичні питання, пов'язані з утвердженням української національної ідентичності та самобутності в контексті європеїзації: переоцінка діяльності та визнання УПА, примирення її ветеранів з ветеранами Радянської армії, створення єдиної Української помісної Православної церкви. Було збережено курс на українсько-польське примирення та задекларовано курс на європейську інтеграцію як стратегічну мету зовнішньої політики України. Завдання формування нової історичної політики було покладено на створений у 2005 р. Український інститут національної пам'яті. 28.11.2006 р. був прийнятий Закон України «Про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні», який визнав ці події геноцидом українського народу, оголосив протиправним публічне заперечення Голодомору та передбачив забезпечення вивчення цієї трагедії у навчальних закладах [10]. Водночас, через внутрішні конфлікти у владних структурах, часту політичну конфронтацію, відсутність продуманих та зважених підходів у історичній політиці не відбулося суттєвих змін у змісті викладання історії України як навчальної дисципліни. Інститут національної пам'яті на цьому етапі не перетворився на вагомий чинник формування історичної політики та громадської думки стосовно історичних подій через свою інституційну слабкість в умовах становлення, а також невизначеність його функцій та завдань. У 2005 р. відбулося масове впровадження зовнішнього незалежного оцінювання, в т. ч. і з історії України, втім, цей захід активно готувався за попередньої адміністрації.

У 2010–2013 рр. мав місце відхід від зазначеного вище курсу, адже тогочасний Президент України та його оточення в своїй історичній політиці слідували в річищі російської імперської парадигми. Революція 2013–2014 рр. та подальша війна з Росією радикально поставили питання про ідеологічне відмежування від колишньої імперії в усіх сферах, у т. ч. – пов'язаних з трактуванням та викладанням історії. У галузі історичної політики пріоритетним завданням стають деколонізація та деколонізація історичної пам'яті. Чинниками формування нових підходів до викладання історії України на сучасному етапі суспільного розвитку є: внутрішньосуспільні політичні зміни, що носять переломний характер; природний процес зміни поколінь; загальносвітові тенденції суспільного розвитку та змін людської свідомості.

Важливо також звернути увагу на технічний чинник, що включає зміни до робочих навчальних та навчальних програм, видання накладів нових підручників, пристосування технічних засобів та наочності до світосприйняття сучасного учня та студента.

Внутрішньосуспільні зміни в сучасній Україні передбачають *деколонізацію історичної пам'яті* українців як нації, під якою автор розуміє необхідність вилучення з навчальних програм та видань термінів, понять, концепцій, що наголошують на етнічній, релігійній, політичній єдності України з Росією як з імперією на всіх періодах її існування, формують негативне ставлення до подій та історичних постатей лише тому, що вони провадили боротьбу за незалежнення в тій чи іншій формі України від Росії. До таких постатей належать, зокрема, І. Мазепа, С. Петлюра, Р. Шухевич тощо. Водночас, зважений підхід до деколонізації історичної пам'яті не передбачає заперечення об'єктивних історичних фактів, суперечливих кроків чи помилок, які чинили визначні українські державні діячі або діячі українського визвольного руху. Також неприпустимо, аби деколонізація історичної пам'яті провокувала ненависть до тієї чи іншої історичної постаті лише на основі її етнічного походження, позаяк такі видатні українські вчені російського походження, як, наприклад, лікар-кардіолог М. Амосов та авіаконструктор О. Антонов, поруч з їх внеском в науку, ніколи не виявляли зневажливого ставлення до мови, культури та інших проявів української національної самобутності. Понад те, у сучасному світі, в т. ч. і в Україні, приналежність до політичної нації визначається не етнічним чи расовим походженням, а свідомим громадянським вибором людини.

Важливою складовою деколонізації історичної пам'яті в Україні є *декомунізація* – система заходів та теоретична і практична діяльність, яких спрямовані на звільнення від впливу та наслідків комуністичної ідеології в усіх сферах життя країни та суспільства після падіння правлячих комуністичних режимів [11]. Чотири закони про деколонізацію було прийнято 21.05.2015 р. [12, 13, 14, 15]. Цим законодавством був передбачений вільний доступ до архівної інформації радянських репресивних органів, що є важливим для дослідження та усвідомлення суспільством історичної ролі радянських спецслужб в житті українського суспільства. Декомунізація в Україні є особливо актуальною в умовах неоголошеної війни з Росією, політичне керівництво якої використовує радянське минуле та всі пов'язані з ним символи та ідеологеми для повернення свого політичного впливу над Україною, заперечення її курсу на збереження незалежності та європейську інтеграцію. Відповідно до законодавства про деколонізацію, події 1939–1945 рр. мають згадуватися у навчальних матеріалах як «Друга світова війна». Понад те, українські землі дійсно були охоплені цією війною з 1939 р., починаючи від бомбардувань німецькими військами м. Львова у вересні 1939 р., приходу радянської окупації, участі українців у радянсько-фінській війні 1939–1940 рр., що також була театром воєнних дій Другої світової війни. Радянсько-німецька війна 1941–1945 рр., яку в радянській історіографії було прийнято називати «Великою вітчизняною», також була невід'ємною складовою Другої світової війни. Тому вилучення з навчальних програм та матеріалів терміну «Велика вітчизняна війна» не заперечує висвітлення правди про Другу світову війну, вшанування подвигу солдат Радянської армії, серед яких було чимало українців. Так само, в навчальному процесі мусить знайти відображення і проблеми вшанування пам'яті жертв Другої світової війни та перемоги над нацизмом.

Важливим моментом деколонізації історичної пам'яті та деколонізації в Україні на нинішньому етапі є переосмислення місця і ролі кримськотатарського народу в історії України, позаяк на нинішньому етапі більшість кримських татар є політично лояльними до української національної держави. Понад те, Україна як держава несе політичну відповідальність за долю кримли в умовах окупації Криму Російською Федерацією. У цих умовах у викладанні історії України як навчальної дисципліни мають знайти відображення не лише згадки про татарські набіги XV–XVIII ст. на українські землі, захоплення бранців та взаємодію козацько-гетьманської держави з Кримським ханством часів Визвольної війни середини XVII ст., а й приклади військової та економічної взаємодопомоги козаків та кримли у попередні часи. Прикладом такої взаємодопомоги вважається допомога Кримським ханством продовольством в умовах голоду на українських землях, а також спільна військова кампанія запорожців та кримських татар проти осман 1624 р. Детальнішого висвітлення у викладанні історії України потребують і проблема втрати кримськими татарами своєї державності наприкінці XVIII ст., спроба їх витіснення та асиміляції з боку російського імперського уряду, а також процеси їх національного відродження в другій пол. XIX – на поч. XX ст., визнання та підтримка кримськотатарським Курултаєм на чолі з Н. Челебіджиханом визвольних прагнень українців у 1917–1918 р. Особливої уваги потребує відображення теми депортації – геноциду кримськотатарського народу 1944 р., а також проблема повернення цього народу на свою історичну батьківщину.

Поруч з необхідністю змін у трактуванні та ставленні до подій минулого в річці нові історичної політики, викладання історії України на сучасному етапі розвитку українського суспільства потребує врахування процесів зміни поколінь, а також загальносвітових тенденцій суспільного розвитку, сучасних змін людської свідомості та поведінки, адже без цього подача нового матеріалу не викличе інтересу та прийняття з боку учня (абітурієнта, слухача підготовчих курсів, студента тощо).

На думку британського вченого Р. Страдлінга, адаптація сучасного учня до історичних дисциплін потребує зменшення дидактичного підходу до викладання, скорочення обсягу конкретної історичної інформації. Натомість, викладач має звертати увагу на розвиток в учня історичного критичного мислення, здатності осмислювати сучасні процеси суспільного розвитку у їх взаємозв'язку з історичними процесами. Понад те, зростанню інтересу сучасного учня та студента до історичних дисциплін, зокрема історії України, може сприяти впровадження матеріалів та засобів, пов'язаних із сучасними інформаційними технологіями. Наприклад, візуальні, аудіо-візуальні матеріали, дистанційне навчання тощо [2]. Розвитку інтересу до навчання, історичного мислення, актуалізації знань учня або студента з інших дисциплін має сприяти застосування вчителем (викладачем) міждисциплінарних зв'язків історичної науки з такими галузями знань, як політологія, соціологія, культурологія, літературознавство, економіка [2]. Це вимагає нових підходів до підготовки викладачів історичних дисциплін, які потребуватимуть знань з ширшого кола суспільних дисциплін.

В умовах загальносвітової тенденції до глобалізації викладання навчальної дисципліни «Історія України» потребує включення національної історії у контекст всесвітньої історії та історії регіону, до якого належить Україна. Відповідно до цього, викладач мусить приділяти більшу увагу

порівняльному підходу, наприклад, викладати історію суспільно-політичного розвитку Київської Русі у контексті загальних тенденцій розвитку феодальних суспільств середньовічної Європи.

Поставлені у статті питання викладання історії України на сучасному етапі не вичерпують всього комплексу проблем, пов'язаних з викладанням цієї навчальної дисципліни, а також глобальних трансформацій, якими охоплена освітня сфера. Водночас, зазначене у статті дозволяє зробити наступні висновки:

- викладання історії як навчальної дисципліни впливає на виховання громадян, а відтак не може бути вільним від суспільно-політичних трансформацій, особливо на сучасному переломному етапі розвитку українського суспільства, тому питання викладання історії є складовою історичної політики держави; водночас, в умовах демократичної та правової держави її історична політика має бути відкритою до критичного осмислення з боку науковців та громадян, виявляти гнучкість відповідно до цих зауважень;
- Україна на сучасному етапі потребує деколонізації історичної пам'яті та декомунізації, що мусить знайти відображення у викладанні навчальної дисципліни «Історія України»; водночас, попри те, що викладання цієї дисципліни не може бути повністю звільненим від впливу суспільно-політичних змін, воно має базуватися на наукових дослідженнях та об'єктивних історичних фактах, хоча їх трактування можуть змінюватися під впливом зміни поколінь, суспільно-політичних трансформацій;
- нові підходи до викладання історії України в контексті сучасних суспільно-політичних змін можуть бути ефективними лише за врахування у навчальному процесі загальноосвітніх тенденцій суспільного розвитку, змін у людській свідомості та поведінці; таким чином, виникає потреба у скороченні обсягу конкретної історичної інформації в навчальних програмах та матеріалах, впровадження сучасних інформаційних технологій, дистанційного навчання, застосування міждисциплінарних зв'язків історії з іншими гуманітарними та суспільними науками, викладання національної історії у контексті всесвітньої та регіональної історії.

Література

1. Шеррер Ю. Отношение к истории в Германии и Франции: проработка прошлого, историческая политика, политика памяти [Електронний ресурс] / Перспективы. Фонд исторической перспективы: [сайт] – Режим доступу : <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=48576> (06.06.16). – Назва з екрану.
2. Страдлінг Р. Проблеми викладання історії у ХХІ столітті [Електронний ресурс] / Нова доба. Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін: [сайт] – Режим доступу : www.novadoba.org.ua/ukr.net/node/53 (29.05.16). – Назва з екрану.
3. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. 1914–1939 : підруч. для 10-го кл. серед. загальноосвіт. навч. закл. / Ф. Г. Турченко; Ч. 1. – Вид. 3-тє, виправл. та допов. – К. : Генеза, 2003. – 352 с. : іл.
4. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. 1939–2001 : підруч. для 11-го кл. серед. загальноосвіт. навч. закл. / Ф. Г. Турченко, П. П. Панченко, С. М. Тимченко ; Ч. 2. – Вид. 4-тє, доопрац. та допов. – К. : Генеза, 2001. – 384 с. : іл.
5. Гунчак Т. Г. Україна: Перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. / Т. Г. Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 287 с.
6. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України : у 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. – 3-тє вид. — К. : Либідь, 1995. Т. 2 : Від серед. XVII ст.я до 1923 р. – 608 с.
7. Брайчевський М. Вибрані твори / М. Брайчевський. – [2-е вид.]. — К: Вид-й дім «Києво-Могилянська академія», 2002. – 600 с.
8. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси / [Дзьобак В. В., Ільошин І. І., Касьянов Г. В. та ін.] ; під ред. С. В. Кульчицького. – К. : Наукова думка, 2005. – 495 с.
9. Спільна заява Президента України і Президента Республіки Польща «Про примирення в 60-ту річницю трагічних подій на Волині» [Електронний ресурс] / Воєнна історія: [сайт] – Режим доступу : http://warhistory.ukrlife.org/3_4_03_2.htm (06.06.16). – Назва з екрану.
10. Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України: офіційний веб-портал: [сайт] – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/376-16> (06.06.16). – Назва з екрану.
11. Декомунізація – в Україні перейменують 28 міст, 50 селищ та понад 800 сіл [Електронний ресурс] / Info-Light: [сайт] – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/dekomunizaciya-v-ukrayini-pereymenyuyut-28-mist-50-selyshch-ta-ponad-800-sil> (06.06.16). – Назва з екрану.
12. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) режимів та заборону пропаганди їх символіки» / Бориспільський державний історичний музей: [сайт] – Режим доступу: http://boryspilmuseum.info/index/zakon_ukrajini_pro_zasudzhennja_totalitarnikh_rezhimiv/0-93 (06.06.16). – Назва з екрану.

13. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» / Верховна Рада України: офіційний веб-портал: [сайт] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316-19> (06.06.16). – Назва з екрану.
14. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті» / Український інс-т націонал. пам'яті: [сайт] – Режим доступу : <http://www.memory.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-pravovii-status-ta-vshanuvannya-pam-yati-uchasnikiv-borotbi-za-nezalezhnist-u> (06.06.16). – Назва з екрану.
15. Law of Ukraine. On Perpetuation of the Victory over Nazism in World War II of 1939–1945 / Український інс-т націонал. пам'яті: [сайт] – Режим доступу : <http://www.memory.gov.ua/laws/law-ukraine-perpetuation-victory-over-nazism-world-war-ii-1939-1945> (06.06.16). – Назва з екрану.
16. Громенко С. Як козаки з кримськими татарами від турків Крим боронили / С. Громенко. / Історична правда: [сайт] – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/08/15/144019/> (06.06.16). – Назва з екрану.
17. Громенко С. Ant Etkenmen (Я поклявся): до 130-річчя Н. Челебіджихана / С. Громенко. / Історична правда: [сайт] – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/digest/2015/12/28/148841/> (06.06.16). – Назва з екрану.